

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

© Блюк Н. В., 2015

Зроблено спробу проаналізувати особливості захисту трудових прав громадян України, які працевлаштовані за кордоном. У результаті виявлено, що правовий статус громадянина України за кордоном залежить від низки факторів, викладених у дослідженні.

Ключові слова: трудова міграція, трудовий мігрант, захист прав за кордоном, постійне проживання, дозвіл на працевлаштування.

Н. В. Блек

ЗАЩИТА ТРУДОВЫХ ПРАВ УКРАИНСКИХ МИГРАНТОВ

Сделана попытка проанализировать особенности защиты трудовых прав граждан Украины, которые трудоустроены за границей. В результате выявлено, что правовой статус граждан Украины зависит от ряда различных факторов, изложенных в исследовании.

Ключевые слова: трудовая миграция, трудовой мигрант, защита прав за рубежом, постоянное жительство, разрешение на трудоустройство.

N. V. Blok

PROTECTION OF LABOR RIGHTS OF UKRAINIAN MIGRANT

The article is an attempt to analyze features of protection of labor rights of Ukrainian citizens, who are employed abroad. As a result it was found that legal status of Ukrainian citizens abroad depends on different factors, outlined in the research.

Key words: labor migration, migrant workers, protection of overseas, permanent residence, permission for work.

Постановка проблеми. Багато громадян України працюють у різних точках земної кулі. Частка українських працівників, що займаються трудовою діяльністю за кордоном, доволі вагома в загальносвітовій трудовій міграції. Трудова міграція є проблемою не тільки України, а й усього світового співтовариства. На міжнародному рівні цьому питанню приділено значну увагу. Це підтверджується достатньо великою кількістю міжнародно-правових актів у цій сфері. Забезпечення прав і свобод українських громадян, які працюють за кордоном, є обов'язком держави. З урахуванням цього трудове законодавство має зосередитись на забезпеченні прав працівників як найвищої соціальної цінності. Ті, хто працює поза межами України, не повинні бути дискриміновані та обмежені у своїх правах за ознакою місця працевлаштування. Аналіз досліджень засвідчив, що права українських працівників за кордоном часто порушуються. Великий відсоток українців виїжджають до країн працевлаштування нелегально, у зв'язку із чим взагалі не мають жодних прав на території іншої країни. Громадяни розглядають трудову міграцію як спосіб пошуку кращих умов праці, порівняно з умовами на вітчизняному ринку.

Мета дослідження – здійснити аналіз заходів захисту трудових прав українських мігрантів.

Стан дослідження. Захист трудових прав мігрантів був і залишається у полі зору як учених, так і практиків у різні періоди розвитку державності в Україні. Про захист трудових прав мігрантів йдеться у роботах Н. Бортник, І. Гнибіденка, В. Євтуха, Є. Малиновської, С. Пиріжкова, Е. Плетньова, Ю. Римаренка, Л. Солонської, Г. Старченкова, А. Хомри, М. Чугуєвської, О. Шиманської, А. Шлепакова, М. Шульги та ін.

Проте треба розуміти, що трудова міграція та праця за кордоном – різні за змістом явища. Трудова міграція є ширшим за змістом поняттям і являє собою переміщення працездатної особи на територію держави, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає, щоб зайнятись оплачуваною трудовою діяльністю. Водночас праця за кордоном – це оплачувана трудова діяльність працівника-іммігранта за кордоном, заради якої він і виїжджає за кордон. А трудовий мігрант – це особа, яка займається оплачуваною трудовою діяльністю на території держави, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає.

Виклад основних положень. Захист прав мігрантів потребує активної діяльності з боку дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном.

Міграція з історичного погляду – доволі давнє явище. Економічні негаразди, військові конфлікти, національні протиріччя, екологічні катастрофи та інші проблеми постійно штовхають багатьох людей до переміщення по планеті. За оцінками осіб, які щорічно покидають свої країни, багато мільйонів. Під міграцією розуміють переміщення людей, пов'язані, як правило, зі зміною місця проживання. Вона поділяється на безворотну (з остаточною зміною постійного місця проживання), тимчасову (на доволі тривалий термін) та сезонну (на певний період року). Розрізняють зовнішню (за межі країни) та внутрішню (із села в місто тощо) міграцію. До зовнішньої належать еміграція та імміграція. Еміграція – масове переселення з батьківщини в іншу країну, тривале перебування за межами країни внаслідок переселення. Імміграція – в'їзд іноземців у країну на тривале або постійне проживання.

Надзвичайно корисним може бути розширення мережі представництв та їхнього штату в місцях найбільшого напливу заробітчан, створення спеціальних приймалень, запровадження доступних і безкоштовних юридичних консультацій, ширшої системи інформування. Особливо важливими в усьому комплексі державних заходів у сфері трудової міграції є ті, які забезпечують повернення мігрантів в Україну. Йдеться не про формальне право на повернення на Батьківщину, яким користується будь-який громадянин України, а про створення певних умов для повернення, про зміну ситуації, яка спонукала до виїзду за кордон. Дії держави мають бути спрямовані передусім на те, аби українці дедалі рідше виїздили за кордон на заробітки, на захист прав громадян, котрі працюють за кордоном, на забезпечення сприятливіших можливостей їхнього працевлаштування у зарубіжних країнах і заохочення повернення мігрантів на Батьківщину [1, с. 25].

Одними з основних причин трудової міграції є безробіття та низький рівень доходів. Можна відзначити невідповідність оплати праці сучасним потребам і зростання вимог роботодавців до якості робочої сили, що спричиняє подальше соціальне розшарування та незабезпеченість населення.

Україна перейшла на суто комерційні принципи фінансування соціальної сфери, зокрема медицини й охорони здоров'я. Унаслідок цього виникло масове намагання максимально економити на ціні робочої сили, щоб досягти конкурентних переваг на світових ринках, замість того, щоб підвищувати її за рахунок технологічного оновлення виробництва та вищої продуктивності праці.

Країни-експортери робочої сили мають великий досвід у цій сфері. У межах загальних заходів зі сприяння розвитку малого та середнього підприємництва мігрантам, котрі поверталися на Батьківщину, або членам їхніх сімей надавали спеціальні пільги у разі відкриття власного бізнесу. У Греції, наприклад, у початковий період діяльності їх звільняли від сплати податків. Вони мали право на безмитне або пільгове ввезення на Батьківщину придбаних у країні працевлаштування

машин, інструментів та інших предметів виробничого призначення для відкриття, розширення власної справи чи господарювання на землі. Пільги надавалися також кооперативам колишніх мігрантів, зокрема житловим [2, с. 156].

В Югославії було налагоджено таку систему, коли промислові підприємства, що потребували певного устаткування, могли скористатися послугами працівника-мігранта. Він поставляв відповідний верстат і тим самим отримував право на працевлаштування на підприємстві для себе чи членів своєї родини. Замість верстата на тих самих умовах така особа могла надати підприємству валютний кредит для придбання необхідного обладнання [3, с. 171].

Упровадження таких заходів в Україні дає змогу мігрантам зробити певні накопичення, працюючи за кордоном, та відкрити або розширити власний бізнес за рахунок зароблених коштів, які нині використовують переважно для споживання. А це призводить до того, що, витративши заощадження, мігрант змушений знову збиратися на заробітки за кордон.

Надзвичайно важливо забезпечити надійні й дешеві канали переказу валюти, до того ж у межах певних сум на умовах конфіденційності. Потреба в цьому велика, оскільки українські мігранти здебільшого або перевозять зароблене самі, або передають гроші сім'ям через приватних осіб. Водночас послуги, надані банком, захищають заробітчана від прямого пограбування. Крім того, їх надання українськими фінансовими установами створило б умови для акумуляції заробітку мігрантів, спрямування його на розвиток найбільш охоплених міграцією регіонів. В інтересах держави та мігрантів необхідно запровадити спеціальне добровільне страхування від ризиків міграції перед виїздом. Адже практика показує, що аж ніяк не всі заробітчани є успішними, деякі з них повертаються додому не з коштами, а з боргами та поганим здоров'ям.

Для забезпечення комплексного підходу до захисту прав українських трудящих-мігрантів необхідно прийняти закон щодо правового статусу громадян, працевлаштованих за кордоном. Такий закон має визначити обов'язки осіб, котрі виїжджають на заробітки за кордон, захист їхніх прав, обов'язки відповідних органів влади, їхню відповідальність за забезпечення прав і свобод заробітчана. У ньому неодмінно мають бути закріплені вимоги до діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, встановлено відповідальність посередників та визначено роль державних установ у процесі працевлаштування громадян поза межами України. Окремі норми повинні визначати механізм страхування мігрантів, зокрема порядок пенсійного страхування й зарахування часу роботи за кордоном до загального трудового стажу. Цей нормативний акт має бути комплексним, оскільки трудова міграція – складне соціально-економічне явище, пов'язане із різними аспектами суспільного життя.

Не менш важливим і проблемним напрямом у сфері захисту трудових прав мігрантів є надання притулку. У здійсненні цього виду діяльності Україна керується міжнародними зобов'язаннями, а також рівнем розвитку суспільства та його економічним потенціалом. Робота з приймання мігрантів й допомоги їм потребує комплексного підходу і скоординованих дій органів центральної та місцевої влади, громадських організацій. Проблема міграції населення належить до глобальних гуманітарних, для її вирішення необхідна координація та співпраця на міжнародному рівні.

Зазначимо, що найгострішою проблемою для мігрантів є отримання житла. У Державній міграційній службі України необхідно створити спеціальний житловий фонд для мігрантів. Розв'язання житлового питання важливе з декількох причин. По-перше, це дешевше, ніж розміщення у пункті, крім того, сприяє успішній соціальній інтеграції, оскільки мігранти опиняються в звичайному оточенні. По-друге, воно створить умови для здійснення необхідного контролю й постійного моніторингу за становищем мігрантів, бо вони перебуватимуть у сфері досяжності міграційної служби. І, нарешті, надання житла дасть змогу територіально розподіляти мігрантів так, як це вигідно Україні. Одним із заходів вирішення житлового питання є працевлаштування. Це наступна гостра проблема, яка постає перед мігрантами й у розв'язанні якої вони потребують допомоги [4, с. 128]. Сьогодні більшість із них зайняті дрібною торгівлею на ринках великих міст, позаяк кваліфікованіші та престижніші сфери зайнятості, незважаючи на загалом високий рівень їхньої освіти й кваліфікації, залишаються для них або закритими, або ж не

забезпечують величини доходу, що давав би змогу винаймати житло й водночас утримувати сім'ю. Тому житловий фонд міграційної служби повинен створюватися, а житло розподілятися з урахуванням потреб у робочій силі тих чи інших населених пунктів, можливостей працевлаштування.

Необхідно також вирішувати освітні проблеми мігрантів, організовувати для них професійно-технічне навчання й перепідготовку. Велике значення для отримання роботи, особливо для спеціалістів, має знання мови, у вивченні якої також повинна надавати підтримку міграційна служба, організуючи відповідні курси.

Особливо гострим є питання освіти дітей. Законодавство України прирівнює право мігрантів на освіту до права громадян України, однак реалізувати його багато з них не можуть через скрутне матеріальне становище. Разом з тим невідвідування школи часто пов'язано із незнанням мови, недостатньою попередньою підготовкою учня тощо. Отже, школярі потребують спеціального підходу. Для роботи з ними школа, вчителі повинні мати певні знання, програми, навчальні посібники.

Розробляючи та здійснюючи заходи з інтеграції мігрантів, слід забезпечити широке залучення до вирішення відповідних проблем неурядових організацій, зокрема створених самими мігрантами. Це сприятиме проведенню ефективніших і адресніших заходів, формуванню системи громадського контролю над діяльністю органів влади в цій сфері, створенню сприятливого для таких категорій осіб суспільного клімату.

Велику роль у цьому повинні відігравати засоби масової інформації. Їх доцільно використовувати для роз'яснення особливостей статусу мігрантів, причин, через які вони опинилися в іншій країні, виховання толерантності та співчуття до людей, котрі втратили Батьківщину.

Важливим напрямом політики держави в цій сфері є міжнародна співпраця. Його мета не повинна обмежуватися лише отриманням допомоги від міжнародних структур, вивченням досвіду відповідних служб зарубіжних країн. Україна має брати активну участь у спільних пошуках способів вирішення проблем, спричинених потоками біженців, у гуманітарних акціях, створенні механізмів солідарної відповідальності за прийом таких осіб.

Ще однією проблемою міграції на міжнародному рівні є регулювання імміграції іноземців і запобігання нелегальній міграції.

Захисту прав громадян України, які працюють за кордоном, притаманні такі ознаки: 1) вони стосуються лише громадян України; 2) вони стосуються не всіх громадян України, а лише тих, що працюють за трудовим договором за кордоном; 3) враховуючи проблеми нелегальної трудової міграції, а також поширення визнання прав нелегальних працівників-мігрантів, гарантії захисту прав громадян України повинні бути поширені й на тих працівників, які працюють за кордоном нелегально; 4) це обов'язок держави, що полягає у створенні відповідних соціально-економічних, правових, духовних та інших умов, за яких, по-перше, можлива реалізація прав і свобод громадян, по-друге, можливий захист цих прав; 5) це діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини [5, с. 311].

У сфері запобігання незаконній міграції головне місце належить контрольним і правоохоронним заходам. Доволі результативним може бути підвищення відповідальності громадян України, передусім посадових осіб, за сприяння незаконній міграції, тобто тих, хто надав право на незаконний в'їзд і перебування, а не самих нелегальних мігрантів, котрих, як правило, роблять основними винуватцями.

До заходів, яких необхідно вжити, належать: удосконалення законодавства, передусім у сфері забезпечення відповідальності організаторів нелегального транспортування людей через кордон; поліпшення координації зусиль різних відомств, органів місцевого самоврядування; посилення прикордонного контролю, особливо на сході держави; посилення контролю за перебуванням іноземців у країні, створення з цією метою єдиної інформаційної системи, яка накопичувала б дані про іноземців від моменту звернення за в'їзною візою до виїзду з України; розвиток міжнародного співробітництва в галузі запобігання нелегальній міграції.

Одним із нагальних завдань для нашої держави є створення мережі пунктів тримання нелегальних мігрантів, а також системи їхньої депортації. Поки що ані першого, ані другого фактично не існує, насамперед через відсутність коштів для вирішення названих проблем.

Це призводить до фактично катастрофічних умов перебування мігрантів у непристосованих приміщеннях без належного харчування, санітарно-гігієнічних умов, медичної допомоги тощо, а також до кругообігу нелегальних мігрантів в Україні, оскільки вони, не депортовані додому, знову і знову роблять спроби перетину її західного кордону [6, с. 912].

Висновки. Зазначено, що захист прав громадян України, які працюють за кордоном, передбачає обов'язок держави створювати правові, соціально-економічні та духовні умови для реалізації їхніх прав і свобод, за яких можливо захистити права зазначених осіб, а також діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини. Важливим заходом запобігання нелегальній міграції є поширення об'єктивної інформації про умови життя та транзитного проїзду через Україну, прикордонного контролю, позаяк дефіцит таких даних або й пряма неправда часто, за даними соціологічних опитувань нелегальних мігрантів, були причинами вибору ними України для транзиту на Захід.

1. Чугуєвська М. *Проблемні аспекти правового регулювання працевлаштування громадян України за кордоном: навч. посіб.* – К.: Віче, 2012. – № 24. – 30 с. 2. Кучменко Н. *Легальні та нелегальні канали трудової міграції українців: правові та етнологічні аспекти. Етнічна історія народів Європи.* – К., 2011. – 156 с. 3. Малиновська О. *Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС.* – К., 2004. – 171 с. 4. Малиновська О. *Регулювання проблеми біженців у країнах Західної Європи // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.* – К., 2003. – № 1. – 128 с. 5. Журба О. В. *Гарантії захисту прав громадян України, які працюють за кордоном // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* – Харків, 2008. – Вип. 42. – 311 с. 6. Римаренко Ю. *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри.* – К., 1998. – 912 с.